

Tüskés Anna

Márk Lajos élete és munkássága

Az 1867-ben Rettegen született és 1942-ben New Yorkban elhunyt Márk Lajos azon jórészt nyugaton élt magyar képzőművészek közé tartozik, akik figyelemre méltó életművet hoztak létre, sajátos életpályájuk vagy más okok miatt azonban viszonylag ismeretlennek számítanak. Hosszú amerikai tartózkodásai ellenére élete végéig számos hazai elismerésben részesült, halálát követően viszont jó ideig megfeledkeztek róla. Az elmúlt két évtizedben a magyar és nemzetközi műkereskedelemben feltűnt művei nyomán a kritika ismét felfigyelt rá, de művészetének gyökerei feltáratlanok, átfogó értékelése nem történt meg.

A kutatásban a magyar közgyűjteményekben őrzött művekből, valamint az ezekhez kapcsolódó szöveges és fényképes dokumentációból indultam ki. Nagy segítséget nyújtott az MTA Művészettörténeti Intézete Adattárának és a Magyar Művészek Lexikonának anyaggyűjtése.¹ A művész hat képét a Magyar Nemzeti Galéria, száznál több arcképtanulmányát a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka őrzi.² Több műve különböző hazai köz- és magángyűjteményekben található. Feldolgoztam a korabeli kritikák, tanulmányok, kiállításkatalogusok anyagát. Fő célom Márk Lajos művészeti tanulmányainak, és pályájának nyomon követése, továbbá az életmű első számbavétele és a figyelemfelhívás.

Márk Lajos 1867. augusztus 25-én született a Szolnok-Doboka vármegyei Rettegen.³ Apja, Márk Márkus nemzetgazdasági szakíróként, bankigazgatóként működött.⁴ Öt-hat éves korában szüleivel Marosvásárhelyre költözött, itt végezte elemi tanulmányait.⁵ Saját visszaemlékezése szerint itt kezdett el palából zsebkést, sarkantyút, pipát faragni. A faragót azonban hamar elnyomta benne a rajzoló: először az egyik szobájuk falán lévő, magyar történelmi alakokat ábrázoló könyomatot másolta le, majd tizenhárom éves korában Munkácsy Mihály Krisztus Pilátus előtt című képéről készített szénrajz másolatot.⁶ A másolatot Pálik Béla, Keleti Gusztáv és Schickedanz kiválónak tartották, és az ifjú festőnek – akit Keleti Gusztáv pártfogásába vett – nagy jövőt jósoltak 1882-ben. Marosvásárhelyről a család Budapestre költözött. Gimnáziumi tanulmányait a pesti piaristáknál és a kalocsai jezsuitáknál végezte. Első rajztanárai Domszéky János, Pállik Béla és Köves Izsó voltak.⁷

¹ Lyka Károly művészettörténész hagyatéka (MDK-C-I-017): Márk Lajos (2051-70). Köszönöm Sisa József segítségét az Adattárban őrzött Lyka Károly hagyatéka használatában.

² Köszönöm Nagy Ildikó és Vajda László segítségét a képek tanulmányozásában.

³ CSÓKÁSSY 1933. 112; GERŐ–LOUDEN é. n. 82-83, 98, 132; LYKA 1970. 363.

⁴ LYKA 1899. 605-606.

⁵ MAGYAR 1928. 219.

⁶ KÉPES 1882. 573.

⁷ Lyka Károly feljegyzése. MTA Művészettörténeti Kutató Intézet Lyka Károly hagyatéka.

1885-ben a Greguss János és Székely Bertalan vezette minta rajztanodában folytatta tanulmányait. Itt előszeretettel rajzolt karikatúrát, s különös vonzalmat érzett a később gyakran ábrázolt társadalmi témák iránt.

Édesapja luxusnak tartotta a festőpályát, s már korán intette fiát, hogy előbb megélhetését biztosítsa, s csak azután ragadjon ecsetet.⁸ Márkra huszárönkéntes korában nagy hatással volt Pászthy Kálmán kapitány, akinek buzdítására a fiú mégis a piktorpályát választotta.

A rajztanodát hat hónap után otthagyta és Münchenbe ment, ahol az Akademie der Bildenden Künsten Johann Caspar Herterich osztályában,⁹ továbbá Hollósy Simonnál tanult négy évig. Itt együtt tanult a tehetséges, ám korán elhunyt Tóth Lászlóval. Herterichnél festett négy vagy öt tanulmányfejét és egy életnagyságú férfi akttanulmányát a bajor állam 1888-ban megvette az akadémia gyűjteménye számára 100 márkáért.¹⁰ Ez nagy kitüntetést jelentett számára.

Az 1886-ban barátai unszolására Münchenben magániskolát nyitó Hollósy Simon valósággal megbabonázta a köréje gyűlt festőket.¹¹ „Szerény symposionok új Szokratesze a nagy tanító, hullámos hollófűrtű, fiatal férfi, szenvedélyes szavú; logikája az érzés, – erkölcsé, bölcsessége, vallása: a természet” – emlékezett rá harminc év távlatából Réti István.¹² Müncheneri kiskocsmák, kávéházak voltak a Hollósy-kör törzshelyei, itt alakították ki éjszakába nyúló vitákban művészeti elveiket. Az akadémiai felvételre előkészítő tanfolyamként indult Hollósy-iskola 1895-ben a Julian-akadémiához hasonló intézménnyé vált.¹³ Hollósy kitűnő pedagógus volt, korrektúrái – mint ahogy Réti Istvánnak 1891-ben Münchenből írt levelei tanúsítják – élményszerűek voltak. Hollósy tanítása lényegében a naturalizmus elvein alapult, márpedig ez az akadémián megtanulhatóval szemben forradalminak hatott. Réti emlékezése szerint Hollósy pedagógiai módszere jobb volt a Julian-akadémiáénál; az oda kerülő Hollósy-tanítványok éppoly sikert arattak, mint korábban a müncheni Akadémiára felvételizők.¹⁴

1890-ben Márk Párizsba ment, ahol a Julian Akadémián William Bourguereau, Gabriel Ferrier és Tony Robert-Fleury voltak mesterei.¹⁵ Időközben bevonult önkéntesnek.

⁸ MÁRK 1923. 472-474.

⁹ 1886. október 18-án iratkozott be. München, Akademie der Bildenden Künste, Matrikelbuch, nr. 326. Köszönöm Birgit Jooss segítségét a müncheni dokumentumok tanulmányozásában.

¹⁰ SOMOGYI 1912. 178.

¹¹ MAGYAR 1981. 262-264; Réti 1954. 235.

¹² RÉTI 1922. 194.

¹³ KOVÁCS 1996. 101.

¹⁴ RÉTI 1927. 14.

¹⁵ JULIAN 1989. List of students enrolled at the Julian Academy.

1899-ig minden évben töltött Párizsban néhány hónapot. Közben öt éven át, 1892–97 között tagja volt a mesteriskolának, ahol Benczúr Gyula útmutatása mellett dolgozott.¹⁶ Párizsban nagy hatással volt rá Bourguereau, aki az őszinteségre, a természet föltétlen becsülésére és komolyságra tanította. Az Ingres-i hagyományokat követő Bouguereau nagy hatást tett tanítványaira. 1875 óta oktatott az Académie Julianon. Fő témája a nő, a mitológia és az antik élet volt. Alfred Nettement így emlékezik vissza rá:

Ha a férfiak tisztelték Bourguereau-t, a Berri utcai növendékek (női műhely) körében félisten státusza volt. Igazi kultusz tárgya volt... Még a korrekciók után is családiasan kezelte növendékeit. Tanítványai számára mindig nyitva állt ajtaja, anélkül hogy abbahagyta volna munkáját tovább dolgozott, vagy pihenni engedte a modellt, s úgy fogadta tanítványait, mintha egy lelki család tagjai lennének...¹⁷

Márk számos karikatúráját hagyta ott a párizsi akadémián, amelyeket kollégáiról rajzolt.¹⁸ 1897-ben a *Salon des Champs Élysées* tárlatán *mention honorable* díjat nyert.¹⁹

A hazatérő Márk Lajos munkáit Ferenc József is kedvelte, akiről portrét készített. Az 1890-es évek végén főként történelmi és allegorikus tárgyú képeket festett, jórészt naturalista stílusban. Kedvelte a nagyméretű kompozíciókat és az arcképfestést. Első nagyobb megrendelése a Lipótvárosi Casino színháztermének freskódíszítése volt.²⁰ A millennium alkalmával az 1896. június 8-i díszbandériumban részt vett közéleti szereplőkről festett nagy körkép elkészítése több művészt foglalkoztatott. Ezek közt a legnagyobb rész Márknak jutott; ekkor készült 114 arcképtanulmányát az Országgyűlési Múzeumnak adományozta 1931-ben, ahonnan 1949-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokába kerültek.²¹ Legjelentősebb történelmi tárgyú festménye az 1898-1900 között festett „Lehullott a rezgő nyárfa...”. Ezen azt a jelenetet ábrázolta, amint Erzsébet királyné a városligeti Pavillon-Royalban adott búcsúebéd után elhagyja a Városligetet Gizella bajor hercegnő, Limpöck bárónő, Perfall báró, Festetich grófnő és Ferenczy Ida kíséretében.²² Allegorikus témájú képei közül legismertebb a Kísértés, a Láz, az Egy kis baleset és a Bűbáj.²³

¹⁶ FELVINCZI 1921. 22; SZŐKE 2002. 321.

¹⁷ JULIAN 1989. 5-6.

¹⁸ Ifj. Szikszay F. a Julian akadémia történetéről írt cikkében említi, hogy Márk karikatúrát készített Szenes arcképfestőről. SZIKSZAY 1897. 946-959.

¹⁹ MAGYAR 1897. 506.

²⁰ Köszönöm Sallay Stefánia segítségét a Duna Palota dísztermének megtekintésében. SZOMAHÁZY 1896. 54-55; BERKI 2001. 51-52.

²¹ Az arcképtanulmányok papírlemezre olajjal készültek egységesen 45 x 33 cm-es méretben, inv. no. 1685–1858, 54.15, 54.33, 54. 34. EISENHUT 1898. 526-527; EZREDVÉGI 1898. 613-617.

²² Az egykor az Andrássy úti Művész cukrászdában (Büffé Nemzeti Vállalat) álló kép 1950-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi képcsarnokába került: olaj, vászon, 193 x 266 cm, inv. no. 2120. Jelenleg a gödöllői kastélyban látható. TÖRTÉNELMI 1899. 102; LEHULLOTT 1899. 474; VASÁRNAPI 1900. 849; MAGYAR 1992. 7; BASICS 2001. 131.

²³ ISTVÁNFY 1895. 230-354; OTTHON 1895. 90; VASÁRNAPI 1898. 980; IDŐK 1898. 389.

Legnagyobb számban női arcképeket és női aktokat festett.²⁴ Kissé édeskés modorú arcképein gyakran érzékelhető az angol portréfestők hatása. Aktjaiban – mint Lyka Károly írja – „a pompás asszonyi állat mozdulatai” érdeklik leginkább.²⁵ Képeinek színezése néha a pointilisták színkezelési technikájára emlékeztet.

Plakátokat is alkotott. 1899-ben első díjat nyert a gróf Károlyi Mihály-féle plakát pályázaton.²⁶ Főként színházi plakátokat készített, például az 1925-ös Mici hercegnőt.²⁷ Exlibriseket²⁸ és levelezőlapokat is rajzolt.²⁹

Dolgozott az illusztráció műfajában is: illusztrálta többek között Jókai Mór és Herczeg Ferenc regényeit.³⁰ Külön ki kell emelni Nagy Endre Gyönyörű lovagkor című könyvéhez készített rajzairól, amelyek közül néhány (Várkisasszony és a két lovag; Chansonette és trubadúr) a magyar karikatúraművészet elsőrangú alkotásai közé tartozik.³¹

1904-ben gyűjteményes kiállítása volt a Könyves Kálmán cég Semmelweis utcai képcsarnokában, s az ott kiállított képek megjelentek a Művészeti Krónika számaiban.³² 1907-ben a Nemzeti Szalonban rendezett kiállítást.³³ Dekoratív festményeivel szép sikert aratott.

Nem kedvelte az iskolákhoz való ragaszkodást. Mint önéletrajzában írta:

A művészetről az a véleményem, hogy a komoly művészet nem ismer izmusokat, akár neo-, akár poszt-, akár más impresszionizmust, csupán művészeket. A csoportosulás ilyes cégérek alatt inkább küzdelem a kenyérért, mint a művészetért. A magam művészetéről pedig azt tartom, hogy hiába dicsérnek – száz év múlva úgyszólván elfelejtene, – illetőleg hiába szidnak – száz év múlva úgyszólván bronzba öntenek.³⁴

Szilárd meggyőződése, hogy a festő kövesse tehetsége és egyénisége irányát, akkor hű marad festészetéhez.

Karikatúráit többnyire barátai mulattatására rajzolta a Royal kávéházban, s gyakran oda is ajándékozta nekik.³⁵ Barátai vidámnak, kemény akaraterejű embernek ismerték.

²⁴ SZOMORY 1934. 11.

²⁵ LYKA 1907. 281-294.

²⁶ KÁROLYI 1899. 325-326.

²⁷ PÁLYANYERTES 1899. 56; PLAKÁTMŰVÉSZE 1901. 164; BÁLINT 1914. 135-136; HÉT 1919. 251-252; SZÍNHÁZI 1931. 42; BAUER 1949. 10-11; MAGYAR 1960. 32; ORSZÁGOS 1961. 60; ARADI 1985. 399; PLAKÁT 1986. 40.

²⁸ PRÜNER 1907. 4.

²⁹ KÉZDI 1911. 12.

³⁰ Könyvillusztrációi: Molnár Ferenc: Józsi és egyéb kis komédiák. 1902; Csokonai Vitéz Mihály: Válogatott költemények. Remekírók képes könyvtára. 1904; Bródy Sándor: A nap lovagja. 1906; Bródy Sándor: Az ezüst kecske; Herczeg Ferenc: Andor és András; Pálffy Albert: Eszti kecskeasszony professzora. Budapest 1904; Das vergnügte. Budapest, 1896. VASÁRNAPI 1904. 881.

³¹ Nagy Endre: Gyönyörű lovagkor. Budapest 1905; MŰVÉSZE 1905. 332-333, 336-337, 339.

³² PERNECZKY 1965. 179-180.

³³ Nemzeti Szalon, Márk Lajos gyűjteményes kiállítása, 1907 november. További önálló és csoportos kiállításairól: FÜLEKY 1933. 8.

³⁴ MÁRK 1923. 472-474.

³⁵ ROYALISTÁK 1899. 302; IDŐK 1899. 602-606; MŰVÉSZEK 1899. 164-166; PAUR 1899. 96-97; IDŐK 1905. 305; POGÁNY 1908. 126; MÁRK 1928. 31; PÉRELY 1930. 135; SPORTKARIKATÚRA 1958. 3; SZIGETHY 1978. 18.

Önmagával szemben szigorú volt, képeit nagy műgonddal festette. Ernst Lajosnak egész gyűjteménye volt a Márk-féle karikatúrákból.³⁶

Műhelyének eseményei, aktuális portrémegrendelése folyamatosan foglalkoztatták a korabeli közvéleményt és a sajtót. 1907 szeptemberében például A Nap című újság beszámolt arról, hogy a művész műtermében egyik megsértett modellje bosszúból lemosta a vászonról Tolnay Ákosné portréját.³⁷ Lyka Károly a Művészet 1907. évi egyik számában hosszabb tanulmányban méltatta munkásságát.³⁸ Márk ekkor „Budapest festője”, a főváros szalonjainak és e szalonok asszonyainak megörökítője. A Nemzeti Szalonban kiállított harmincöt műnek csupán elenyésző részét tette ki a portré. Kizárólag festményeket láthattak a látogatók, noha Márk mint grafikus, karikatúrák, plakátok és könyvillusztrációk alkotója is elismerésre tett szert. A kiállítás egyik eredménye volt öt meghívás Németország különböző városaiba, amelyek közül Márk csak a berlininek és a düsseldorfinak tett eleget, mert közben Amerikába is meghívták.³⁹

1910 februárjában érkezett New Yorkba, ahol kiállítása nyílt a National Art Club helységében, majd a buffalói Albright Art Gallery termeiben. Később San Franciscóban állított ki.⁴⁰ Eredetileg pár hónapra tervezte amerikai tartózkodását, de 1921-ig maradt.⁴¹ Ott házasodott meg, és ott született fia is. Ez idő alatt számos előkelő személyiséget lefestett, s népszerűsége egyre nőtt.⁴² Időnként hazajött rokonai látogatására. A Panama-csatorna megnyitása alkalmából rendezett San Franciscói Nemzetközi Kiállításon aranyérmet nyert képeivel.

Az 1928-ban alakult Munkácsy Céhnek elnöke lett.⁴³ A Céh fő célja volt a magyar festők és a műkereskedelem kapcsolatának megteremtése és érdekeinek érvényesítése. Az 1929-től ismét az Egyesült Államokban élő művész a Céh elnökeként kiállítást rendezett a magyar művészet számára New Yorkban.⁴⁴ 1938-ben telepedett le végleg az Egyesült Államokban.⁴⁵

³⁶ Hermann Lipót naplója 6573. Magyar Nemzeti Galéria Adattár 199920/1977; GÖMÖRY 2002. 221, 223.

³⁷ MODELL 1907. 7.

³⁸ LYKA 1907. 281-294.

³⁹ A berlini Schülte-féle műkereskedésben 1909. október 1-én nyílt meg a kiállítás, a katalógushoz Bárdos Arthur írt előszót. MÁRK 1909. 180, 434.

⁴⁰ BAJKAY 2001. 20.

⁴¹ MAGYAR 1920. 19.

⁴² Például: Miss Claudine Morris.

⁴³ CÉH 1928. 24; MÁRK 1930. 228-229.

⁴⁴ MAGYAR 1929. 120.

⁴⁵ MÁRK 1938. 9.

Márk sok elismerést,⁴⁶ de néha kritikákat is kiváltott művészetével.⁴⁷ Az anyagi szükség miatt a megrendelő igényeit művészi meggyőződése ellenére kielégítő festő alakját egy anekdota is megőrökíti.⁴⁸

Képei rendszeresen szerepeltek a Képzőművészeti Társulat kiállításain, a Nemzeti Szalonban, a Műcsarnok őszi, téli és tavaszi tárlatain, továbbá számos aukción.⁴⁹ Művészetének megismertetéséhez és népszerűsítéséhez nagyban hozzájárult Könyves Kálmán műkereskedő, aki számos festményét reprodukálta 1913-ban kiadott katalógusában.⁵⁰

Az 1942. március 18-án New Yorkban elhunyt⁵¹ művész alkotásait több magyar⁵² és amerikai⁵³ múzeum őrzi. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka összesen mintegy kétszáz festményét és egy grafikáját,⁵⁴ a Magyar Nemzeti Galéria hat, a Magyar Színházi Intézet Színháztörténeti Múzeuma két képét őrzi.⁵⁵ A Kecskeméti Múzeumnak Nemes Marcell 1911-ben nyolcvan festmény mellett odaajándékozta Márk Parkban ülő nő című képét.⁵⁶ Két festménye a Gundel-gyűjteményben található. Képei gyakran felbukkantak az elmúlt húsz év hazai és nemzetközi műkereskedelmében.⁵⁷ Személyes kapcsolataihoz fontos adalékot nyújt a Heltai Jenő levelezésben fennmaradt néhány levele.⁵⁸

Márk Lajos életműve tartalmi és esztétikai szempontból egyaránt többretegű. Művészi helyét nehéz pontosan meghatározni, a róla alkotott vélemények gyakran ellentmondanak egymásnak.⁵⁹ A több ezer festményt és grafikát felölelő, feldolgozásra váró életmű szoros

⁴⁶ 1904-ben elnyerte a Lipótvárosi Kaszinó 1000 koronás díját. MÁRK 1905. 7.

⁴⁷ KORTÁRSÁK 1967. 8.

⁴⁸ NAGY 1929; BARÓTI 1929. 17.

⁴⁹ Önálló kiállítások: 1904 Budapest, Könyves Kálmán cég; 1907 november: Budapest, Nemzeti Szalon; 1909 Berlin, Schulte műkereskedés; 1910 New York, National Art Club és Buffalo, Albright Art Gallery; 1934 Budapest, Lipótvárosi Kaszinó; 1992 New York, magyar főkonzulátus. Fontosabb csoportos kiállítások: 1901 IV. Velencei Biennale; 1902 ESZT, Kolozsvár; 1905 VI. Velencei Biennale; 1909 VIII. Velencei Biennale; 1910 IX. Velencei Biennale; 1923 Ernst Múzeum, LVIII. Csoportkiállítás; 1927 Ernst Múzeum, LXXXVII. Csoportkiállítás; 1930 XVII. Velencei Biennale és októberben Nemzeti Szalon, Arcképfestők, Budapest; 1932 XVIII. Velencei Biennale és Ernst Múzeum, CXXXV. Csoportkiállítás; 1934 Nemzeti képzőművészeti kiállítás. Aukciók: Reneszánsz Társulat V. aukció 1923; Ernst Múzeum aukciói, 38. sz., Budapest, 1928.

⁵⁰ HORVÁTH 1961. 474.

⁵¹ MÁRK 1942. 7; KEMÉNY 1987. 152.

⁵² Magyar Nemzeti Múzeum: Erzsébet királyné és Gizella főhercegnő a városligeti Gerbeaud-ban; Gundel-gyűjtemény: Tea party (1929), Akt (1920).

⁵³ New York, Manhattan Club: Henry Watterson arcképe; Boston, Art Gallery: Perry sarkutazó arcképe; Buffalo, Albright Art Gallery; New York, Brooklyn Museum: Robert Peary arcképe.

⁵⁴ A millenniumi arcképtanulmányokon és az Erzsébet királynét ábrázoló festményen kívül az utóbbi témát ábrázoló grafikát, Ambrozovics Dezsőné és Csáky Károly portréját őrzi a gyűjtemény.

⁵⁵ Bajor Gizi portréjáról: NAGY 1990. 28-29.

⁵⁶ Műve szerepelt Nemes Marcell gyűjteményének 1933-as és 1934-es Ernst Múzeumban rendezett árverésén is. SÜMEGI 1975. 275.

⁵⁷ MAGYAR 1991-1997. 373-375; MAGYAR 1997-2002. 677-679; MAGYAR 1980-2004. 366.

⁵⁸ SZILÁGYI 1976. 15.

⁵⁹ KAMPIS 1960. 524; BERNÁTH 1967. 220.

Tüskés Anna: Márk Lajos élete és munkássága. – The life and works of Lajos Márk
= Tanulmányok Budapest múltjából XXXVI. Budapesti Történeti Múzeum, 2009, pp. 173-184.

összefüggésben áll a festő művészi nevelésével és pályája sajátos alakulásával. Fő műfaja az arckép, az életmű legérdekesebb darabjai azonban a karikatúrák.